

високий престиж був взаємопов'язаний з професіями, які вимагають або високого рівня майстерності, професійної підготовки, або визначають владу над іншими людьми, або контроль над капіталом [15, 209]. Це інтерпретувалося як демонстрація стабільності, класового консенсусу тощо. Крім того, підтверджувалася базисна ідея функціоналізму про те, що джерело міжпрофесійних нерівностей щодо спеціальних знань, влади, контролю над капіталом криється в необхідній спеціалізації функцій, пов'язаній з виконанням професійних ролей, а соціальний престиж виступає їх «моральною оцінкою».

Належність того чи іншого індивіда до соціальної групи у суспільстві за професійною ознакою в основному детермінує його рівень доходу та відповідно впливає на розширення можливостей людського розвитку. На нашу думку, для того щоб отримати цілісний портрет структури українського суспільства, його необхідно досліджувати через призму стратифікації, а саме через професійну диференціацію. Дослідження професійної стратифікації українського суспільства дасть змогу визначити характер та рівень взаємозалежності та взаємозв'язку між існуючими професійними групами, які є основними детермінуючими факторами доходів громадян, а отже і рівня їх життя.

1. Авраамова Е. М. Социальная мобильность в условиях российского кризиса // Общественные науки и современность. – 1999. – № 3. – С. 5–12.

2. Гордон Л. А. Бедность, благополучие, противоречивость: материальная дифференциация в 1990-е годы // Общественные науки и современность. – 2001. – № 3 – С. 5–21.

3. Дэвис К. Функциональное обоснование стратификации // Человек и общество. Хрестоматия / Под ред. С. А. Макеева. - К.: Ин-т социологии НАН Украины, 1999. – С. 107-117.

4. Радаев В. В. Социальная стратификация. [Электронный ресурс] / В. В. Радаев, О. И. Шкаратан. – М. : Аспект Пресс, 1996. - Режим доступа: <http://ecsoc.hse.ru/>

pdf/stratif_p1.pdf.

5. Сорокин П. Социальная стратификация и мобильность // Людина. Цивілізація. Суспільство. М, 1992, с. 297-373.

6. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество. [Электронный ресурс] / Общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Соколова: Пер. с англ. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Sorok2/index.php.

7. Ченурко Г. Социальная неравенность и сфера занятости // Українське суспільство 1992–2008: соціологічний моніторинг / за ред. В. Ворони, М. Шульги. – К. : Інститут соціології НАН України, 2008. – С. 56–66.

8. Blau P. M., Duncan O. D. Measuring the Status of Occupations (the first publishing in 1967) // Social Stratification in Sociological Perspective / Ed. By David B. Grusky. – Westview Press, 1994. – P. 204-208.

9. Edwards A. M. Comparative Occupation Statistics for the United States, 1870 to 1940. – Washington: Government Printing Office, 1943.

10. Ganzeboom H.B.G., Graaf P.M., Treiman D.J., Leeuw J. A Standard International Socio-Economic Index of Occupational Status // Social Science Research. 1992, № 21 – P. 1-56.

11. Ganzeboom H.B.G., Treiman D.J., Ultee W.C. Comparative International Stratification Research: Three Generations and Beyond // Annual Review of Sociology. 1991, № 17.- P. 277-302.

12. Hodge R. W., Siegel P. M., Rossi P. H. Occupational Prestige in the United States, 1925-63 // American Journal of Sociology. 1964, №70. – P. 286-302.

13. Inkelas A., Rossi P. National comparisons of occupational prestige // American Journal of Sociology. 1956, № 61. – P. 329-339.

14. Lenski G.E. Power and Privilege: a Theory of Social Stratification. – New York: McGraw-Hill, 1966.

15. Treiman D. J. Occupational Prestige in Comparative Perspective // Social Stratification in Sociological Perspective / Ed. By David B. Grusky. – Westview Press, 1994. – P. 208-209.

16. Warner W. L. Social Class in America // Social Stratification in Sociological Perspective / Ed. By David B. Grusky. – Westview Press, 1994. – P. 190-196.

The article analyzes the main approaches in the study of occupational stratification, issues of socio-economic inequalities and the role of occupational differentiation in the study of the structure of Ukrainian society.

УДК 330.59:316.344

Васильєв О. А.

ДИНАМІЧНІ ЗМІНИ В РОЗШАРУВАННІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЗА УМОВАМИ ЖИТТЯ

У статті аналізується стан із розшируванням населення України за умовами життя (за кількістю накопичених депривацій) протягом всього періоду здійснення відповідних досліджень та зв'язок такого розширування із диференціацією за монетарною ознакою.

Ключові слова: депривація (позбавлення), диференціація населення, розширування, умови життя.

I. Вступ. Розширування населення зазвичай вивчають на основі його розподілу за тими чи іншими доходними ознаками. Однак такий роз-

поділ не охоплює всіх аспектів нерівності у доступу до життєвих благ. Для України, починаючи від середини 1990-х рр., характерна наявність незначної частини населення з надвеликими доходами та досить значної частки бідних. Решта населення знаходиться посередині, однак її не можна вважати середнім класом у традиційному розумінні. При цьому дійсні умови життя, в яких проживає та чи інша категорія населення, не завжди можуть відповідати тим доходам, які вони отримують. Виникає потреба в додаткових критеріях диференціації, які б враховували різні аспекти добробуту та доступності до матеріальних та нематеріальних благ.

В економічній науці аналіз доступності для населення різноманітних умов життя розвивається в рамках концепції депривації (позбавлення). Однією з перших робіт у цьому напрямку є праця П. Таунсенда [1], присвячена дослідженню різних аспектів умов життя британців. Він розробив індекс відносної депривації, за допомогою якого поділив усе населення на дві групи – тих, що зазнають суттєвих позбавлень в умовах життя, та тих, що зазнають незначних позбавлень або не зазнають взагалі. Подальший розвиток проблема отримала в роботах Дж. Мак та С. Ленслі [2], Т.Каллана, Б. Нолана та К. Вілана [3, 4], Б. Халлерода [5, 6], А. Макколі, М. Можиної, Л. Овчарової [7], Р. Меннінга та Н. Тихонової [8] та інших.

II. Постановка завдання. Метою статті є виявлення змін у характері розшарування населення України за ступенем доступності до різноманітних умов життя, що відбулись протягом 2007-2011 рр. Продовжуючи традиції поєднання прямого та консенсусного підходів, дослідження базується на тому, як домогосподарства самі оцінюють власні умови життя. На відміну від попередніх досліджень, концепція депривації застосовується не лише до виявлення частки населення, що зазнають значних позбавлень в умовах життя і можуть вважатись бідними за цією ознакою, а до диференціації усього населення з виокремленням груп, що характеризуються різним ступенем позбавлення.

III. Виклад основного матеріалу. Єдиним інформаційним джерелом, що містить узагальнені відомості по широкому спектру умов життя населення України, є окремий блок Обстеження умов життя домогосподарств (ОУЖД), що проводиться Держстатом України на постійній основі [9]. Цей блок включає перелік питань про умови та якість життя домогосподарств та дос-

тупність для них об'єктів соціальної інфраструктури. Вперше опитування такого роду було здійснене у 2007 р. і повторене у 2009 р. та 2011 р. Основні теоретико-методологічні засади дослідження розшарування населення за умовами життя викладено у роботах [10], [11].

Протягом цього періоду розподіл населення України за кількістю накопичених ознак позбавлення зміщався в бік покращення ситуації – відбувалось збільшення частки населення, що не має жодної ознаки депривації при одночасному скороченні питомої ваги населення, що найбільше потерпає від позбавлення в умовах життя (рис. 1). Зміни ж в населенні, що потерпає від наявності від 3 до 6 позбавлень, неоднозначні: якщо спочатку їх частка скоротилась, то при останньому дослідженні виявлено зростання.

Серйозні зміни відбулись протягом 2007-2009 рр., коли суттєво зросла частка осіб, що не зазнають позбавлень в умовах життя. В подальшому ж, очевидно, в результаті світової кризи, покращення умов життя не змінювалось на краще. І хоча частка населення, що найбільш потерпає, дещо скоротилась (9,6% до 8,7), тим не менш, частка населення, що повністю забезпечене, практично не змінилась.

Загальне спрямування позитивних змін зумовлене впливом лише міського населення, в той час як у сільській місцевості характер змін не настільки однозначний (табл. 1).

Варто зазначити, що кризові явища в соціально-економічному житті України найбільше вплинули саме на міські домогосподарства, в яких протягом 2009-2011 рр. практично не відбулось змін в якості умов життя. В той же час, в сільських домогосподарствах відбулось деяке збільшення частки населення, що не відчувають позбавлень в умовах життя, хоча, з іншого боку, питома вага найбільш позбавленого населення практично не змінилась.

Слід зауважити, що наявність дітей суттєво обмежує можливості домогосподарств до нормального існування: серед них завжди спостерігається гірший розподіл за рівнем забезпечення умовами життя (табл. 2).

Тобто, в домогосподарствах з дітьми менша частка тих, що не відчувають жодних позбавлень в умовах життя, і, навпаки, більша частка тих, що зазнають значних позбавлень.

Протягом 2007-2011 рр. серед домогосподарств з дітьми частка таких, що були повністю задоволені умовами життя, спочатку суттєво

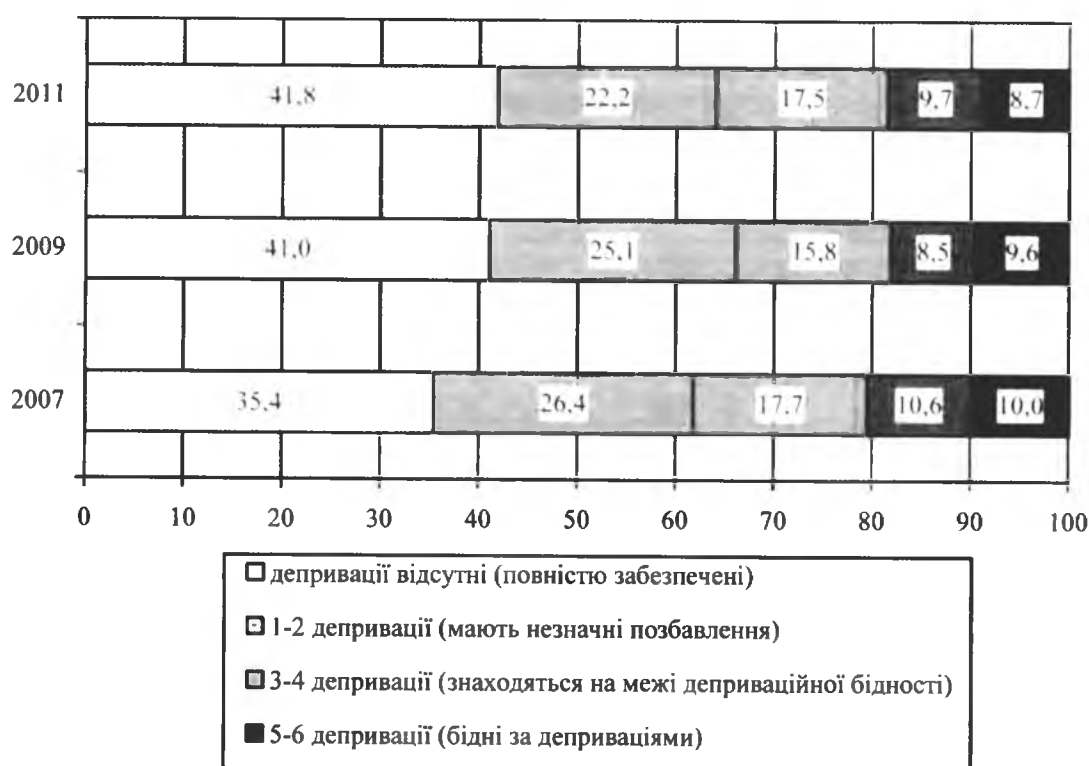

Рис. 1. Розподіл населення України за кількістю накопичених депривацій, %
Джерело. Розрахунки співробітників ІДСД ім. М. В. Птухи НАНУ за даними ОУЖД Держстату України.

Таблиця 1

Розподіл населення України за кількістю накопичених депривацій у містах та в сільській місцевості, %

Групи населення за кількістю накопичених депривацій	Міста			Сільська місцевість		
	2007	2009	2011	2007	2009	2011
Відсутні депривації	44,8	51,1	50,6	15,8	20,0	23,4
1-2 депривації	26,2	22,9	20,6	26,6	29,7	25,6
3-4 депривації	14,3	13,4	15,8	24,7	20,7	21,1
5-6 депривацій	7,9	6,8	7,8	16,1	12,0	13,8
7 та більше депривацій	6,7	5,7	5,3	16,8	17,6	16,1
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело. Розрахунки співробітників ІДСД ім. М. В. Птухи НАНУ за даними ОУЖД Держстату України.

зросла, а потому дещо скоротилась. Натомість, в бездітних домогосподарствах розподіл протягом 2009-2011 рр. практично не змінився.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що більша частина населення протягом 2007-2009 рр. покращила свої умови життя, за рахунок чого відбулось зміщення частки домогосподарств з кожної деприваційної групи в більш вищу. Однак кризові явища в соціально-економічному житті України загальмували процес покращення умов життя населення країни. Найбільш проблемною категорією залишаються домогоспо-

дарства з дітьми, що мешкають в сільській місцевості і зазнають найбільших позбавлень в умовах життя.

Цікавим, хоча й передбачуваним виглядає регіональний розподіл населення України за умовами життя (рис. 2). Найбільша частка цілком забезпечених в умовах життя мешкає в південно-східних та центральних регіонах країни, тобто, в найбільш промислово розвинутих.

Відповідно, в цих регіонах проживає досить незначна частка людей, що мають критичну кількість позбавлень в умовах життя. З другого

Таблиця 2

Розподіл населення України за кількістю накопичених депривацій в залежності від типу домогосподарства, %

Групи населення за кількістю накопичених депривацій	Домогосподарства з дітьми			Домогосподарства без дітей		
	2007	2009	2011	2007	2009	2011
Відсутні депривації	33,4	40,1	40,9	37,7	42,1	42,8
1-2 депривації	27,1	25,0	21,5	25,5	25,1	22,9
3-4 депривації	17,2	15,0	17,4	18,3	16,7	17,7
5-6 депривацій	10,9	8,5	9,7	10,2	8,6	9,8
7 та більше депривацій	11,4	11,4	10,5	8,3	7,5	6,7
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело. Розрахунки співробітників ІДСД ім. М. В. Птухи НАНУ за даними ОУЖД Держстату України

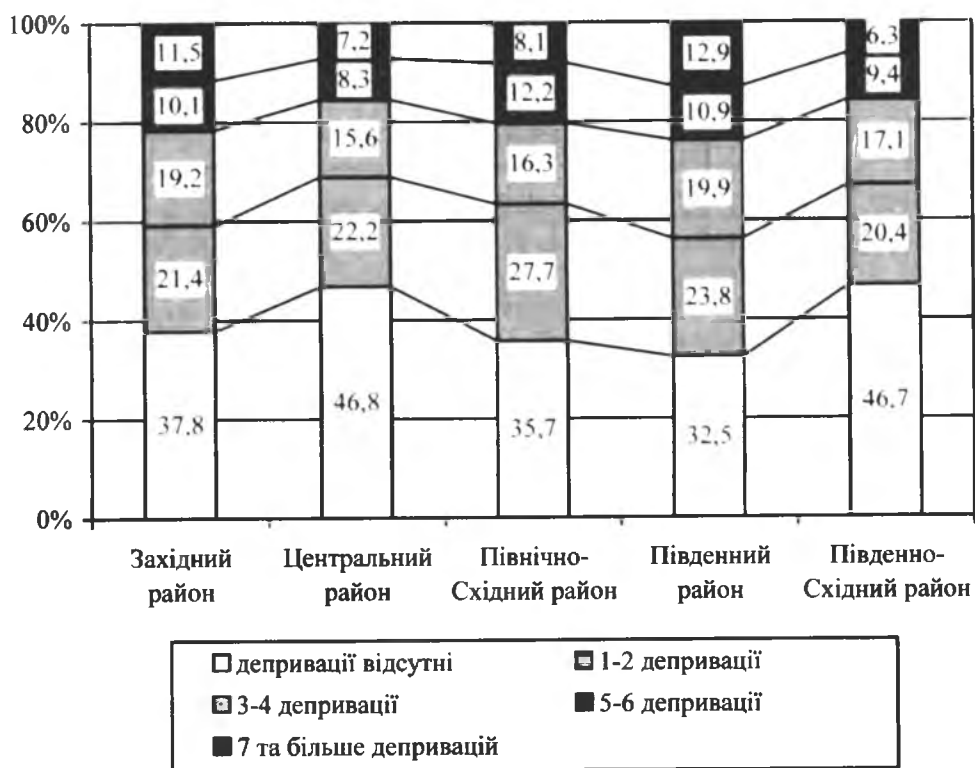

Рис. 2. Розподіл населення укрупнених районів України за кількістю накопичених депривацій, 2011 р., %
Джерело. Розрахунки співробітників ІДСД ім. М.В. Птухи НАНУ за даними ОУЖД Держстату України.

боку. В Південному та Західному регіонах спостерігається найменша кількість людей, яка зовсім не потерпає від позбавлень в умовах життя, а частка найбільш позбавлених є досить суттєвою – більше 10%.

Отже, слід визнати, що в промислово розвинутих регіонах України люди мають більше можливостей для забезпечення себе нормальними, загальноприйнятими в даному суспільстві, умовами життя, порівняно з переважно сільськогосподарськими західними областями.

Ще одна важлива особливість деприваційного розподілу населення України – його очевидна зміщеність в бік сільського населення (рис. 3). Протягом 2007-2011 рр. ситуація практично не змінилась: серед найбільш позбавленого населення переважає саме сільське. Так, в групі населення, що найбільш сильно потерпає від позбавлень в умовах життя, більше половини мешкає в сільській місцевості. В той же час, повністю забезпечені умовами життя проживають переважно у містах.

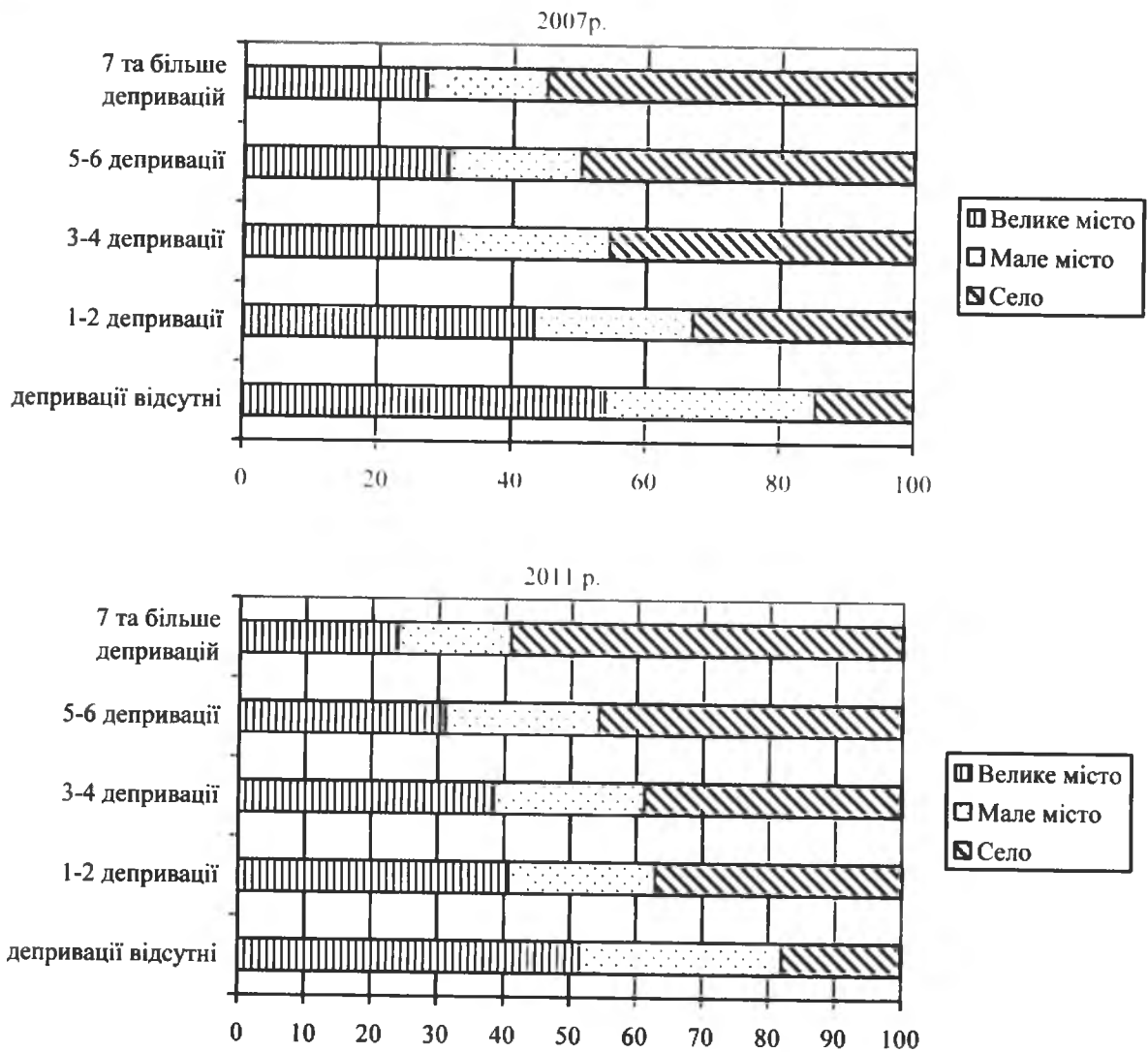

Рис. 3. Зміни у поселенській структурі категорій населення з різним ступенем депривованості, 2007-2011 рр., %

Джерело. Розрахунки співробітників ІДСД ім. М. В. Птухи НАНУ за даними ОУЖД Держстату України.

Характерно, що протягом 2007-2011 рр. суттєві зміни відбулись в крайніх групах населення: дещо збільшилась частка сільського населення, що не потерпає від позбавлень в умовах життя, і одночасно збільшилась частка сільського населення, що суттєво потерпає в цьому відношенні. Відповідно, умови життя проміжних груп населення практично не змінились.

Нетрадиційність деприваційного підходу до вивчення розшарування населення потребує його поєднання з більш відомим – диференціацією за монетарною ознакою, коли населення розподіляється в залежності від розміру отримуваних доходів (або здійснюваних витрат).

Ми спробували виявити, яким чином групи населення, визначені за монетарною ознакою, суміщаються з групами, побудованими за різним ступенем забезпеченості в умовах життя.

Результати виявились досить несподіваними: навіть в п'ятому, найбагатшому, доходному квінтілі, декілька відсотків населення потрапили в групу з дуже суттєвими позбавленнями в умовах життя (рис. 4). З другого боку, серед 20% найбідніших мешканців країни п'ята частина вважає себе повністю забезпеченими стосовно загальноприйнятих в країні умов життя.

Зміни в розподілі населення, що відбулись протягом 2007-2011 рр., досить незначні і стосуються насамперед деякого збільшення частки повністю забезпечених умовами життя в усіх доходних групах, при тому, що частка найбільш позбавлених скоротилась незначно.

Не менш цікавим є обернений розподіл, коли досліджується склад за доходною ознакою різних деприваційних груп (рис. 5).

Певна залежність, зрозуміло, спостерігається, – чим більш забезпеченою в умовах життя є

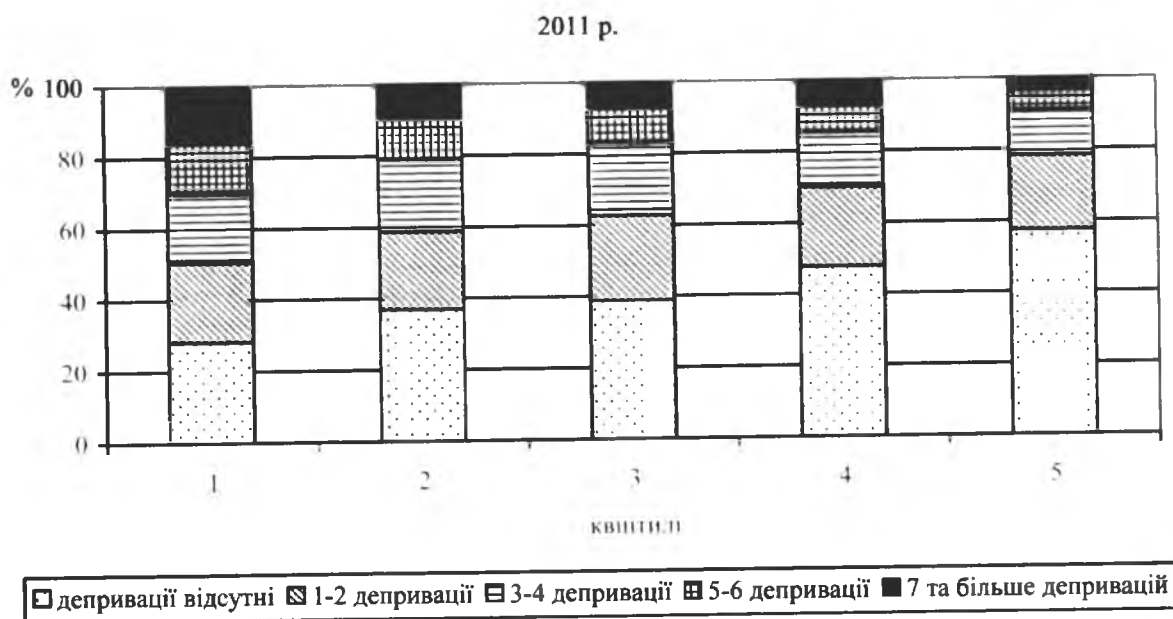
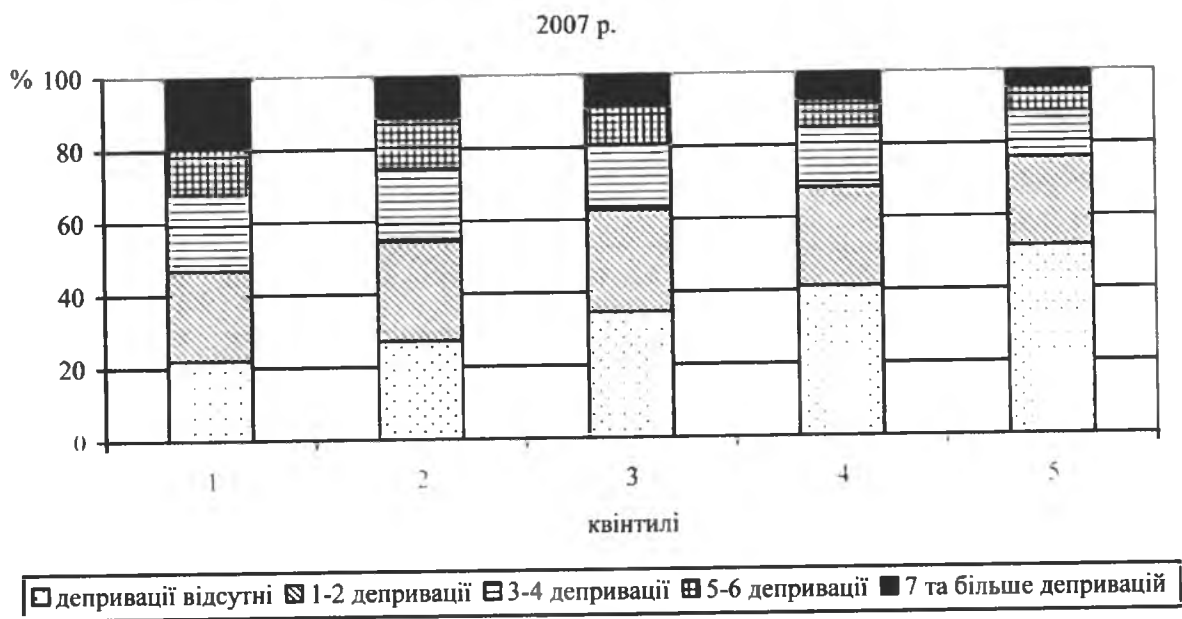

Рис. 4. Деприваційна структура квінтільних груп, 2007-2011 рр., %

Джерело. Розрахунки співробітників ІДСД ім. М. В. Птухи НАНУ за даними ОУЖД Держстату України.

група населення, тим більш високою є частка осіб з високими доходами. Однак, слід зауважити дуже суттєвий момент: навіть всередині групи з найбільшим ступенем позбавлень в умовах життя є особи з високим рівнем доходів, і навпаки, серед людей, що не зазнають жодних позбавлень в умовах життя, близько шостої частини складають ті, що за доходною ознакою потрапляють до 20% найбідніших. При цьому, за досліджувані роки суттєвих змін у розподілі не відбулось. Отже, можна стверджувати, що розподіл населення за рівнем доступності до

умов життя не співпадає з розподілом за доходною ознакою.

IV. Висновки. Аналіз розшарування населення за умовами життя свідчить насамперед про те, що в Україні існує досить значна категорія людей, що потерпає від великої кількості позбавлень. Особливо сильне зміщення в бік неможливості задовольняти різні умови життя характерне для сільської місцевості та, відповідно, для західних та південних регіонів країни, в яких значна частка населення мешкає саме в селах. Слід зазначити, що розподіл населення, здійсне-

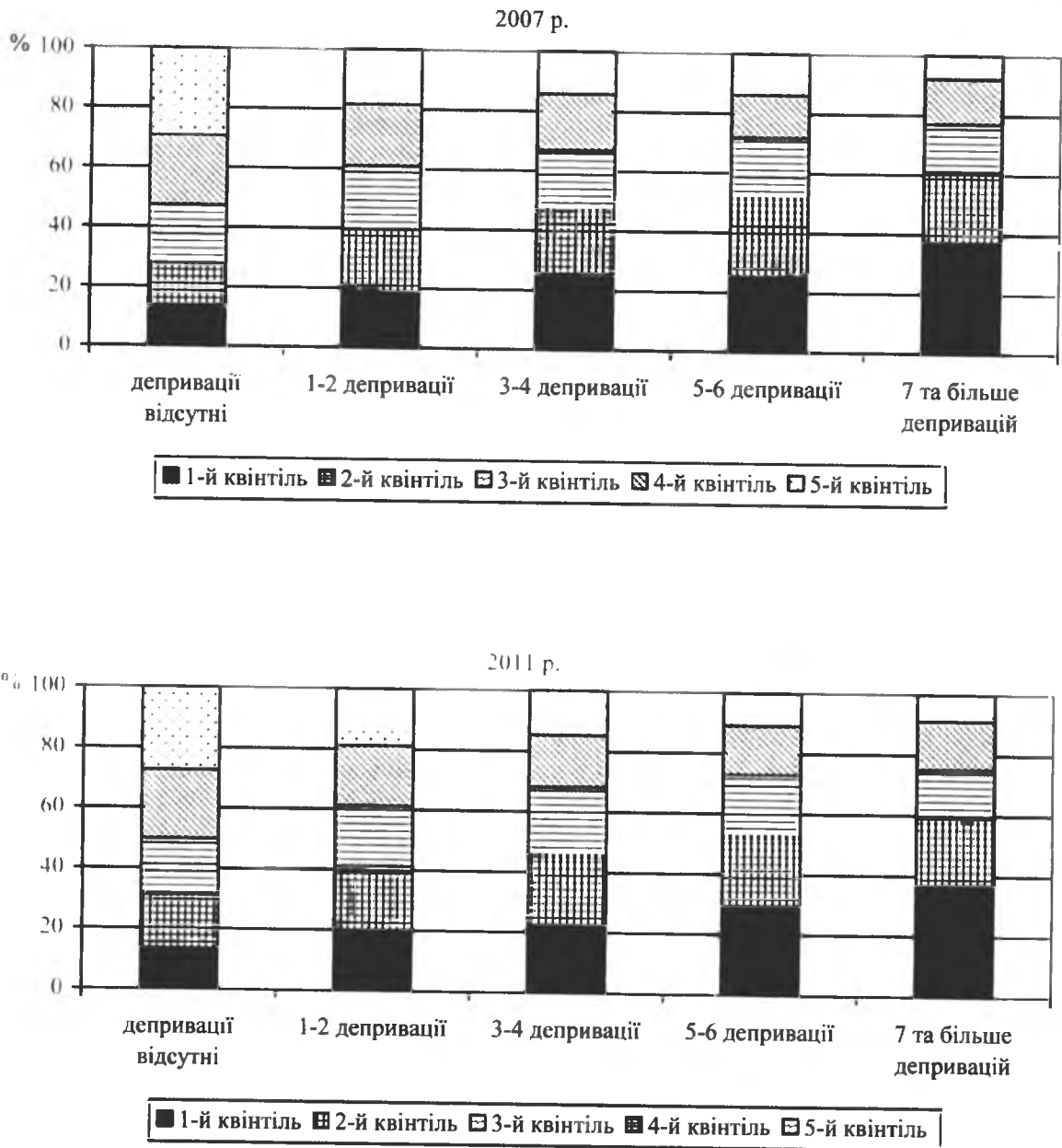

Рис. 5. Квінтильна структура деприваційних груп, 2007-2011 рр. %

Джерело. Розрахунки співробітників ІДСД ім. М. В. Птухи НАНУ за даними ОУЖД Держстату України.

ний за деприваційною ознакою, з традиційним розподілом, побудованим на доходних характеристиках, хоча й пов'язаний, але в значно меншому ступені, ніж можна було сподіватись. Отже, є підстави стверджувати, що в Україні високий рівень доходів населення не завжди дозволяє забезпечувати відповідні умови проживання. З другого боку, задоволеність людей наявними умовами життя не обов'язково залежить від рівня їх доходів. Таким чином, дослідження розшарування населення на основі прямого вивчення їх потреб, а не ресурсних (доходних) можливостей дозволило встановити, що забезпечення нормальними, загальноприйнятими в суспільстві, умовами життя, пов'язане не тільки

з доходами домогосподарств, а й з сторонніми факторами, насамперед, з можливістю держави та місцевих громад забезпечувати створення та розвиток соціально-економічної інфраструктури.

1. Townsend P. *Poverty in the United Kingdom: A survey of household Resources and Standards of Living*. – Harmondsworth: Penguin, 1979.

2. Mack, J. and Lansley, S. *Poor Britain*. – Allen and Unwin, London, 1985.

3. Callan T., Nolan B., Whelan C. *Resources, deprivation and the measurement of poverty* // *Journal of Social Policy*. – 1993. – № 22, 2. – P. 141-172.

4. Nolan, B. and Whelan, C.T. *Resources, Deprivation and Poverty*. – Clarendon Press, Oxford, 1996.

5. Hallerod, B. *Poverty in Sweden: A New Approach to Direct Measurement of Consensual Poverty*. – *Umea Studies in Sociology*, 1994. – No. 10 6, University of Umea.

6. Hallerod, B. The Truly Poor: Indirect and Direct Measurement of Consensual Poverty in Sweden // Journal of European Social Policy, 1995. – 5(2), P. 111-129.

7. Бедность: альтернативные подходы к определению и измерению. Коллективная монография. Науч. докл. / Под ред. Т. М. Малевой. Моск. центр Карнеги; Вып. 24. – М.: Моск. центр Карнеги, 1998. – 282 с.

8. Давыдова Н. М. Депривационный подход в оценках бедности // СоцИс. – 2003. – № 6. – С. 88-96.

9. Доповідь «Самооцінка домогосподарствами доступності окремих товарів та послуг» (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств) [Електронний ресурс] Державний комітет статистики України. – Режим доступу до доповіді:

http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2010/gdn/sddtp/sddtp_09.htm

10. Бідність та нерівні можливості дітей в Україні / [Черенько Л. М., Полякова С. В., Реут А. Г. та ін.]; за ред. Е. М. Лібанової. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Український центр соціальних реформ, 2009. С. 96-117.

11. Теоретико-методологічні аспекти диференціації населення за умовами життя // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 4, Економічні науки, Том 1. – С. 263-272.

The article is concerned to stratification of Ukraine's population by deprivations over an observable period and correspondence of this stratification with monetary differentiation.

УДК 336.14

Герасименко Г. В.

ОСОБЛИВОСТІ МАТЕРІАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ НАСЕЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню регіональних особливостей матеріального добробуту населення України. Обґрунтовано систему показників, що характеризують добробут як складову інтегрального показника людського розвитку, проаналізовано рівень їх регіональної варіації в Україні. Представлено інтегральні показники добробуту населення в регіонах та регіональні особливості їх розподілу.

Ключові слова: матеріальний добробут, рівень життя населення, регіональний людський розвиток, регіональна політика.

І. Вступ. Підтримка добробуту населення є основним завданням соціальної політики держави у будь-якому цивілізованому суспільстві, важливою складовою соціально-орієнтованої ринкової економіки. Виступаючи характеристиками загального рівня життя населення, саме показники матеріального добробуту визначають можливості задоволення споживчих потреб, повноцінного включення особи в життя суспільства. Тобто, рівень добробуту виступає як матеріальним підґрунтям високого рівня людського розвитку, так і його основним критерієм, мірилом оцінки суспільного прогресу. Водночас існування істотних диспропорцій соціально-економічного розвитку між регіонами України зумовлює високу актуальність застосування регіонального аналізу в практиці

дослідження проблем, пов'язаних з добробутом населення, а також наукового пошуку релевантних індикаторів його оцінки з метою обґрунтування ефективних інструментів регіональної соціальної політики.

Дослідження різних аспектів рівня життя населення та особливостей його матеріального добробуту належить до найбільш затребуваних напрямів сучасного суспільно-наукового дискурсу. В Україні вагомий внесок до дослідження цієї проблематики здійснили такі науковці, як В. Геєць, О. Грішнова, А. Даниленко, Т. Заяць, Е. Лібанова, О. Макарова, В. Мандибура, В. Новиков, О. Новікова, В. Онікієнко, У. Садова, Л. Семів, Л. Черенько та інші дослідники [1-5]. Наразі обґрунтовано понятійно-термінологічний апарат відповідних досліджень, запропоновано цілий ряд методичних підходів до оцінки рівня добробуту населення, нагромаджено істотний масив емпіричних даних.

Особливу увагу приділяють науковці дослідженням регіональних особливостей рівня життя населення, що є вкрай необхідними задля формування ефективної регіональної політики держави, вирівнювання диспропорцій регіонального розвитку. Відповідні наукові розробки знайшли своє відображення в рамках численних методик оцінки рівня та якості життя населення, чільне місце серед яких посідає методика вимірювання регіонального людського розвитку [6; 7]. Проте динамічний розвиток